

ULUSAL DIŞ POLİTİKALAR VE JEOSTRATEJİ BAĞLAMINDA “AVRUPA”NIN ANLAMI

Haluk ÖZDEMİR*

Özet

Bu makale, değişen uluslararası ortam bağlamında Avrupa'nın değişen anlamlarının doğasını ele almaktadır. Avrupa kavramına yüklenen değişik anlamların açıklanmasına yönelik bu çabada Avrupa'nın çekirdek ülkelerinin ulusal çıkarları ve stratejik kaygıları en temel değişkenler olarak ele alınmaktadır. Makalenin birinci bölümünde kavramın coğrafi anlamları ele alınırken, ikinci bölümde Avrupa'yı tanımlayan kültürel değerler tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise ulusal çıkarların Avrupa kavramını nasıl şekillendirdiği ve kimin Avrupalı olup olmadığı konusuna karar verirken Avrupa'nın sınırlarını nasıl belirlediği konuları irdelenmektedir. Genel olarak burada ele alından tartışmalar iki kısma ayrılabilir: Birinci kısımda Avrupa'nın “ne” ve daha sonra ikinci kısımda “nerede” olduğu tartışmaları yer almaktadır. Her iki kısımdaki argümanlar da birbirleriyle yakından ilişkilidir ve içiçe geçmiş örtüşen argümanlardır. Buna göre Avrupa'nın coğrafi ve kültürel anlamları stratejik anlamları tarafından şekillendirilir. Bir kavram olarak Avrupa, içine dahil ettiği ülkelere hem yabancı ülkeler hem de AB aday ülkeleri üzerinde yumuşak jeopolitik olarak adlandırılabilir bir dış politika aracı yoluyla aynı zamanda bir tür güç kullanma olanağı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Avrupalılaşıma, ulusal çıkar, kimlik, dış politika, yumuşak jeopolitik

---

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi.

Abstract

This article focuses on the changing nature of the meaning of Europe within the context of changing international environment. The national interests and strategic concerns of the core European countries are taken as the main variables to explain the changing meanings attributed to Europe. The first part of the article discusses the geographical meanings, while the second part delves into a debate about the cultural attributes defining Europe. In the third part, an argument is put forward about how national interests shape the concept of Europe, and later how this concept determines its borders deciding who European is and who is not. In general, this argument can be divided into two parts: the first part is about "what," and the second is about "where Europe is." These two parts are intertwined with each other. According to this argument, geographical and cultural meanings are secondary to the strategic ones. Europe as a concept also functions as a foreign policy tool to follow what might be called "soft geopolitics" which allows European countries to exercise power over outsiders, both foreigners and the candidate countries.

Key Words: *Europe, Europeanization, national interest, identity, foreign policy, soft geopolitics*

Giriş

Hem bir coğrafyayı, hem bir kültürü hem de bu kültür ve coğrafyayı paylaşan aktörler arasındaki ilişkilerin yapısını tanımlayan bir kavram bulunmak istense herhalde akla ilk gelen kavram Avrupa olurdu. Zaman ve mekan açısından yaklaşıldığında ise Avrupa hem bir mekanı hem de zamanı tanımlar. Avrupa, belirli dönemlerde paylaşılan veya uğruna çatışılan değerler ile bu coğrafyadaki ülke ve halklar aralısındaki ilişkilerin yapısını anlatır. Aslında zamana göre değişen anlamlar taşımasına rağmen Avrupa'nın, sanki sürekli aynı anlamı taşıyormuşçasına ele alınması onun çok boyutluluğunu gözardı etmek anlamına gelir. Avrupa'nın geçmişteki ve bugünkü anlamları farklıdır. Bu makalenin amacı, çeşitli tartışmaları irdelerken özellikle bugünkü Avrupa'nın anlamını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu amaçla, birbiriyle yakından ilişkili olması nedeniyle hem Avrupa'nın anlamı hem de sınırları tartışılmaktadır.

Avrupa ve Avrupalılık hakkındaki tartışmaların niteliğine ilişkin genel eğilim, bu kavramların günümüzdeki anlamlarının tarihsel çerçeve içerisinde ve geçmişten yola çıkarak anlaşılmaya çalışılmasıdır. Bu yaklaşımlar, özellikle dinsel nitelikleri yani Hıristiyanlığı temel tanımlayıcı unsur olarak ön plana çıkarmaktadır. Ancak hem Avrupa'yı tanımlayan tek unsur din değildir, hem de dinin rolü geçmiştekiyle aynı kalmamıştır. Bugünkü Avrupa kimliğine ilişkin algılamaların tarihsel deneyimler tarafından şekillendirilen geçmişin bir uzantısı olduğu ve Avrupa'nın tarihi ve bugününde Hıristiyanlığın rolü inkar edilemez. Ancak tarih, bugünü anlamakta bize rehberlik etmesine rağmen onu tam anlamıyla açıklayamaz. Çünkü tarih değişimi inkar etmez, aksine o, sürekliliğin olduğu kadar değişimin de öyküsüdür. Siyasal ve sosyal yaşamda hiçbirşey olduğu gibi kalmamaktadır. Avrupa da tarih boyunca farklı anlamlar yüklenen ve farklı şekillerde algılanan bir kavram olmuştur.

Bu çalışmanın temel varsayımına göre, tarihten çıkarılan derslerle birlikte Avrupa, “biz” ve “öteki” gibi katı ayrımlara dayalı tanımlamalar yerine, stratejik çıkarların gerektirdiği durumlara göre değişen, daha esnek yaklaşımlarla ve daha belirsiz sınırlarla kendi kimliğini oluşturmaya çalışmaktadır. Çünkü bu tür katı ayrımlar, çatışmalara neden olarak Avrupa’nın dünya politikasındaki düşüşünü hazırlamıştır. Biz ve öteki ayrımına dayalı kimlik oluşumu, daha çok ulus inşasına ilişkin süreçlerde ön plana çıkar. Oysa Avrupa kimliği, ulusal kimliklerden radikal farklılıklar göstermektedir.¹ Ulusal kimlik oluşumunu açıklarken yapılan tartışmalar üzerine inşa edilen bir tanımlama, Avrupa hakkında bizi farklı sonuçlara götürebilir. Örneğin bugünkü Avrupa, ulusal kimlikler gibi geçmişe ve tarihe vurgu yapmak yerine geleceğe ilişkin projeler üzerine inşa edilmekte olup, ulusal kimliklerin aksine, geçmişini hatırlamak yerine unutmaya dayalı ve asimilasyonist homojenleştirme yerine etnik ve kültürel çoğulculuk temelinde bir kimlik oluşturma çabasıdır. Bu nitelikleri nedeniyle Avrupa’yı Avrupalı olmayandan ayıran keskin sınırlar yerine gri alanlar ile geçişken ve bölgesel sınırlardan söz edilebilir. Bu nedenle Avrupa’nın sınırları da tartışmalıdır. Dolayısıyla Avrupa’nın sınır çizgileri yoktur ama sınır bölgeleri vardır. Bu sınır bölgelerine en tipik örnek Türkiye’dir.

Avrupa’nın sınırları konusundaki tartışmalar genellikle Türkiye etrafında ve bu ülkenin içeride mi yoksa dışarıda mı kaldığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalar da büyük ölçüde siyasal görüşler ve öznellikten etkilenmektedir. Avrupa Birliği’ne üyeliği savunanlara göre, Türkiye tarihsel olarak Avrupa coğrafyasının bir parçası olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Ayrıca kültürel olarak üyelik bir medenileşme misyonunun uzantısı olarak görülmekte, bu anlamda Avrupa yüksek kültürel ve siyasal değerlerin yanısıra ileri bir medeniyet düzeyini temsil etmektedir. Bu bakımdan, tarihsel olarak bu coğrafyanın parçası olan Türkiye’nin üyeliği bir zaman meselesidir. Üyelice karşı çıkanlar açısından ise Türkiye Avrupa’nın hiç bir zaman parçası olmamış, hatta onun emperyalist politikalarına ve yayılmacılığına karşı bir engel oluőturmuştur. Kültürel olarak da Avrupa Hıristiyanlığı temsil eden bir kavramdır ve Avrupa Birliği (AB) de bir Hıristiyan kulübü olarak zaten Türkiye’yi üye olarak kabul etmeyecektir.

Diğer taraftan, Avrupalılar kendilerini nasıl tanımlamaktadır? Küresel olarak değerlendirildiğinde Avrupa’nın anlamı nedir ve coğrafi sınırları nerede başlayıp nerede bitmektedir? Üç ana bölüm olarak organize edilen makale, bu sorular üzerinde odaklanarak onlara yanıt aramaktadır. İlk bölümde Avrupa’nın coğrafi olarak ne anlama geldiği ve sınırları tartışılmaktadır. İkinci bölümde kültürel olarak Avrupa’nın anlamı ve sınırları irdelenmektedir. Makalenin ana tezinin ortaya koyulduğu üçüncü bölümde ise, AB’nin genişleme politikası örneği de kullanılarak Avrupa, bir dış politika aracı ve jeostratejik bir kavram olarak tanımlanmakta ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda makalenin ana tezi, Avrupa’nın ne sadece kültürel, ne sadece coğrafi bir kavram olduğudur. Avrupa, stratejik çıkar algılamaları tarafından tanımlanan ve bu nedenle zamana ve koşullara göre değişen coğrafyaları kapsayan bir kavramdır. Buna göre

¹ Haluk Özdemir, “Identity and Ontological Security of Europe,” The Second International Conference of the European Universities’de sunulmuş ve **Journal of Modern Science**, vol. 2, no 1, (June 2006), s. 241-272’de yayınlanmış tebliğ.

aslında Avrupa, kültür, coğrafya ve stratejik çıkarların kesişim alanlarını ifade eden bir kavramdır.

Kelime anlamı olarak Avrupa, doğudan kaynaklanmış ve batıya doğru yayılmıştır. Kelimenin etimolojik kökeninin Fenike kralının kızı Europa'ya dayandığı iddia edilir. Yunan tanrılarında Zeus, Europa'ya aşık olur ve boğa görünümüne girerek Europa'yı sırtına bindirip Girit'e kaçıtır. Avrupa edebiyatında iz bırakan bu mitolojik öykü ile birlikte *Europa* ismi önce Yunan anakarası için kullanılıp daha sonra kuzeye ve batıya doğru yayılmıştır. Europa'nın Fenike dilinde sözcük olarak güneşin battığı yer ya da "akşam ülkesi" anlamına geldiği söylenir.² Fenikeliler kendilerine göre batıda kalan ülkeleri tanımlamak için bu sözcüğü kullanmışlardır.

Köken olarak doğudan kaynaklanarak batıya doğru yayılan Avrupa sözcüğünün anlamı, ruhu ve içeriği daha sonraki dönemlerde ve günümüzde belki de ironik olarak batıdan doğuya doğru ilerlemektedir. Avrupalılığın anlamı, Avrupa'nın doğu sınırının nerede olduğu ve Avrupa'nın nerede bittiğinin kararı Batı Avrupa'da verilmektedir. Aslında bu çok şaşırtıcı olmamalıdır çünkü Avrupa kültürünü ortaya çıkaran gelişmelere ev sahipliği yapan ülkeler bunlardır. Reform hareketinin doğduğu Almanya, Rönesansın ev sahipliğini yapan İtalya, siyasal kültürü şekillendiren Fransız İhtilalinin yaratıcısı Fransa ve yine Avrupa kültüründe derin izler bırakan sömürgeciliğin geçmişteki temsilcileri bu ülkelerdir.

Bu makalede günümüz Avrupasının sınırlarını ve Avrupalılığın çerçevesini çizen temel ölçüt olarak AB alınmaktadır. Bunun ilk nedeni, Soğuk Savaş sonrasında bu yönde bir algılamının gelişmiş olması ve eski Doğu Bloku ülkeleri de dahil olmak üzere kendisini Avrupalı olarak değerlendiren hemen hemen bütün ülkelerin AB üyeliği hedefini benimsemiş olmasıdır. İkinci neden, AB dışındaki Avrupa Konseyi, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi diğer örgütlerin coğrafi Avrupa'nın da ötesine geçen üyeliklerinin bulunmasıdır. Bu örgütler, Kanada, ABD ve Orta Asya Cumhuriyetleri gibi Avrupa coğrafyasının dışında kalan ülkeleri içermektedir. AB ise entegrasyon amacı ve supranasyonel niteliği nedeniyle, sınırlarını tanımlarken daha dikkatli ve kısıtlayıcı bir yaklaşım sergilerken Avrupalılığı içerik olarak daha somut, anlamlı ve tutarlı hale getirmeye çalışmaktadır. Üstelik AB genişleme politikası çerçevesinde adaylar hakkındaki tartışmalar ile Avrupa'nın sınırlarını tanımlarken yapılan tartışmalar büyük ölçüde örtüşmektedir. AB'nin Avrupa'nın ölçütü olarak ele alınmasının bir başka nedeni de, üçüncü bölümde ele alınacak olan ve Avrupalılığın çerçevesini çizen ortak stratejik çıkarları tanımlayan merkez ya da çekirdek ülkelerin AB üyesi olmasıdır. Bu nedenle, Avrupa'nın günümüzdeki sınırları AB üyeliği yoluyla algılanmakta ve tanımlanmaktadır.

Coğrafi Avrupa: Sınırları Olmayan Bir Ülke veya Batı Avrasya

Doğu, Batı, Orta, Kuzey ve Güney gibi sıfatların Avrupa'nın başına eklenerek ülkelerin konumlarının tanımlanması, Avrupa'nın coğrafi bir kavram olduğu izlenimini

² Pim den Boer, "Europe to 1914: The Making of an Idea," Kevin Wilson ve Jan van der Dussen (ed.), **What is Europe? The History of the Idea of Europe**, London: Routledge, 1995, s. 15.

güçlendirmektedir. Ancak bu coğrafyanın nerede başlayıp nerede sonlandığı net fiziksel sınırlarla tanımlanamamaktadır. Üstelik bu tartışmaların ayrıntılarına inildiğinde, Doğu ve Batı Avrupa kavramlarının yalnızca coğrafi anlamda kullanılmadığı, ideolojik ve kültürel bazı anlamlar içerdiği görülmektedir. Örneğin Soğuk Savaş yıllarında Yunanistan deyince akla Doğu veya Güney Avrupa değil Batı gelmektedir. Dolayısıyla ilk bakışta çok açık bir şekilde coğrafi kavram izlenimini veren doğu, batı, kuzey ve güney nitelermeleri Avrupa içerisinde ideolojik ve kültürel anlamlar taşımaktadır.

Eğer Avrupa bir coğrafyayı niteliyorsa fiziksel sınırlarının net bir şekilde tanımlanabilmesi gerekir. Kuzey, batı ve güneyde Avrupa denizlerle çevrili olduğu için sınırları nettir. Ancak doğuya doğru olan sınırları bu kadar net olmayıp tartışmalara açıktır. Geçmiş dönemlerde Avrupa'nın doğu sınırı Moskova'nın güney doğusundan doğup Azak Denizi'ne dökülen Don Nehri olarak tanımlanıyordu.³ Ancak Moskova ve kuzeyindeki sınırların nereden geçtiği belli olmadığı için Don nehri net ve tatmin edici bir coğrafi sınır oluşturuyordu.⁴

İzleyen dönemlerde, daha net bir sınır oluşturduğuna inanılan coğrafi tanımlara göre ise Avrupa'nın doğudaki sınırları Ural Dağları ve Ural Irmağı'nın Hazar Denizi'ne döküldüğü bölge ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları'dır. Ancak burada da sorun, Ural Nehri'nin Hazar Denizi'ne döküldüğü noktadan Türk Boğazları'na kadar olan kısımda Avrupa'nın sınırlarının nereden geçtiği konusudur. Hazar Denizi'nden Karadeniz'e doğru bir sınır varsayılarak Karadeniz'in kuzey (veya güney) kıyıları ve boğazları birleştiren hat Avrupa'nın doğudaki sınırı olarak tanımlanabilir. Ancak yine de Ural Nehri'nin Hazar'a döküldüğü noktadan Karadeniz'e uzanacak bir fiziksel sınır tanımlanması neredeyse imkansızdır. Bu sınır Gürcistan ve Azerbaycan'ı içine alabilir de almayabilir de. Eğer alırsa, Türkiye genel olarak bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirilmezken, Türkiye'nin Avrupa sınırından yüzlerce kilometre doğuda olan ülkeler Avrupa ülkesi sayılacaktır. Ayrıca Ural Nehri'ni Avrupa'nın sınırı olarak tanımlarsak, Kazakistan topraklarının, Çek Cumhuriyeti, Avusturya ve pek çok Avrupa ülkesinden daha geniş bir kısmı Avrupa sınırları içerisinde kalmaktadır. Bu bakımdan Kazakistan bu ülkelerden daha fazla Avrupalı sayılabilir.

Bu karmaşık sorunu basitleştirmek amacıyla Rusya'nın siyasal sınırları esas alınarak Hazar Denizi kıyılarından Karadeniz'e bir sınır hattı çekilebilir. Ancak bu da tartışmalı bir sınır olacaktır, çünkü bir kıtanın sınırlarının tanımlanmasında siyasal sınırları veya haritaları esas almak yeni tartışmalara ve çelişkilere yol açacaktır. Zira siyasal sınırlar zaman içerisinde değişebilir ve her zaman tartışmalara açıktır. Nitekim söz konusu bölgedeki Çeçen sorunu buradaki sınırların değişme olasılığını akla getirmektedir. Üstelik, Rus siyasal sınırlarının esas alınması durumunda Rusya'nın Asya'da kalan kısımlarının Avrupalı sayılmaması ile çelişkili bir durum yaratılmış olur. Yani bir bölgede Rusya'nın siyasal sınırları Avrupa'nın sınırı olarak esas alınırken, başka bölgelerde Rus toprakları Avrupa'nın dışında sayılacaktır. Kaldı ki Rusya'nın

³ den Boer, op. cit., p. 15.

⁴ Parker, W. H., "Europe: How Far?" *The Geographical Journal*, vol. 126, no. 3 (September 1960), s. 282-283.

kendisinin Avrupalılığı da tartışmalı bir konudur. Sonuç olarak coğrafi sınırlar, doğal yapılarla (dağlar, nehirler, göller ve denizler gibi) tanımlanır. Avrupa'nın doğudaki sınırları bu bakımdan net olarak tanımlanamamaktadır. Tüm bu belirsizlikler, Avrupa'nın aslında tek başına coğrafi bir kavram olmadığı yönündeki kanıyı güçlendirmektedir.

Tüm bu tartışmaları daha da karmaşık hale getiren bir başka durum da AB'nin diğer kıtalardaki topraklarıdır. Cebelitarık Boğazı'nın Afrika tarafında İspanya'ya ait Ceuta Adası, Fas kıyılarındaki İspanyol şehri Melilla, Güney Pasifik'te Fransa'ya ait Yeni Kaledonya, Wallis ve Futuna adaları, Fransız Polinezyası, Güney Amerika'daki Fransız Ginesi, Hint Okyanusu'nda Madagaskar açıklarındaki Saint Denis Reunion adası, İngiltere'ye ait Falkland Adaları AB haritasında görülen, üzerinde yaşayanların AB vatandaşı sayıldığı coğrafyalara örnek verilebilir. Bu örnekler arasında Falkland dışındaki ülkeler Avrupa Parlamentosu seçimlerine de katılmaktadır. AB'nin bir parçası olarak değerlendirilen bu ülkeler, Avrupa'nın yalnızca coğrafi bir kavram olmadığına işaret etmektedir.

AB'nin genişlemesi, Avrupa'nın coğrafi sınırlarına yaklaşırken bu tartışmalar özellikle ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar, Türkiye'nin bir bölümü Avrupa coğrafyasında olsa bile Avrupa'nın coğrafi değil kültürel bir kavram olduğunu ve bu anlamda Türkiye'nin bu kültürü paylaşmadığını ileri sürmektedir. Buna göre aslında Avrupa diye ayrı bir kıta da yoktur. Buna göre, Avrupa olarak nitelenen ülkeler, Avrasya'nın tarihsel ve kültürel unsurlarıyla ve özellikle Hıristiyanlıkla yoğrulmuş batı bölgeleridir.

Kültürel Avrupa: Bir Medeniyetin Coğrafyası veya Bir Coğrafyanın Medeniyeti

Richard Rose'a göre "Avrupa nedir?" sorusunun yanıtı zamana göre değişmektedir.⁵ Bu yüzden belki de "Avrupa ne zaman neydi?" sorusunu sormak gerekir. Avrupa, zaman içerisinde değişen farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Avrupa'nın demokrasi kavramıyla tanımlanmaya başlaması, İkinci Dünya Savaşı'nın sonu kadar yeni bir tarihte gerçekleşmiştir. Geleneksel Avrupa, tarih boyunca din merkezli tanımlanan kültürel bir kavramdı. Örneğin bu nedenle başkenti Avrupa'nın kıtasal sınırları içerisinde yani İstanbul'da olan ve kıtanın Viyana'ya kadar uzanan ve dolayısıyla Avrupa coğrafyasının neredeyse yarısına sahip olan Osmanlı, Avrupalı bir devlet olarak değerlendirilmemiş, aksine "Doğu Sorunu" olarak görülmüştür. Bu da, Avrupa'nın tarih boyunca coğrafi bir kavramdan çok kültürel bir kavram olduğuna ilişkin somut bir örnektir.

Tarihsel olarak İslamın yayılması ve Avrupa için tehdit oluşturmaya başlamasıyla Hıristiyanlık, ortak bir bilincin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak bu bilincin Avrupalılık bilinci olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Yine de Hıristiyanlığın bugünkü Avrupalılık anlayışı üzerinde derin izler bıraktığını kabul etmek gerekir.

⁵ Richard Rose, **What is Europe? A Dynamic Perspective**, New York: Harper and Collins, 1996, s.3-5.

Ülkesel kimlikleri aşan, Hıristiyanlığın ötesinde genel ve kültürel bir Avrupa kimliğinin asıl ortaya çıkışı Aydınlanma Dönemi'nde gerçekleşmiş ve örneğin Kant ve Rousseau gibi düşünürler, Avrupalı devletleri bir araya getiren bir federasyon fikrini ortaya atmışlardır.⁶ Aydınlanma Çağı ile birlikte o döneme kadar Hıristiyanlık kültürü ile şekillenen Avrupa bilinci sekülerleşmiş ve Avrupa, belli bir dini değil, kültür ve medeniyeti temsil eden bir kavram olarak algılanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa kültür ve medeniyetinin, Hıristiyanlığın sekülerleşmiş bir formu olduğu da söylenebilir. Nitekim bu dönemden itibaren paylaşılan değerleri vurgulamak için Hıristiyanlıktan çok medeniyet kavramı (Avrupa ve Batı medeniyetini özdeşleştirecek şekilde) ön plana çıkmaya başlamıştır.

Avrupa kültürel olarak algılanıyorsa, bu kültürün içeriğini oluşturan unsurların tanımlanması gerekir. Roma geleneği, Hıristiyan kültür, Yunan Felsefesi, Rönesans, Reform, Nazizm karşıtlığı, demokrasi, insan haklarına saygı ve bireysel özgürlükler, akla ilk gelen unsurlar olmaktadır. Ancak tarihe bakıldığında Avrupa'daki gelişmelerin yalnızca demokrasi ve insan haklarını ortaya çıkarmadığı, faşizm, soykırım, ırkçılık, sömürgecilik ve otoriter/totaliter rejimlerin ideolojilerinin de Avrupa'da ortaya çıktığı görülür. Avrupa, liberalizmin olduğu kadar Marksizm ve komünizmin de çıkış noktasıdır. Hatta ırkçılık ve kölelik gibi bugün Avrupa'ya yabancı görünen kavramlar, Avrupa'nın üstünlüğü ve medeniyet yayma misyonu adına yürütülen politikalarla (ve özellikle sömürgecilikle) yakından ilişkili kavramlardı.⁸ Avrupa, modern dünyayı etkileyen insancıl değerlerin yanısıra insanlığa büyük zararlar veren ideolojilerin de anavatanıdır. Avrupa'nın kültürel değerleri, liberalizmden komünizme, demokrasiden faşizme, eşitlik ve hümanizmden sömürgecilığe, insan ve azınlık haklarından soykırıma kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılan uygulamalarla ortaya çıkmıştır. Ortak kültürün en önemli işaretlerinden biri olan dil konusunda da yine bir bütünlük görülmemektedir. Avrupa'yı en dar anlamda yorumlayan AB'nin bile şimdilik 23 resmi dili vardır. Bu zengin çeşitlilik ve ulusal kültürler arasındaki büyük farklılıklar nedeniyle, Avrupa'nın ortak bir kültür değil, "bir kültürler ailesi" olduğunu söylemek daha doğru olabilir.⁹

Bunca çeşitliliğe rağmen, Avrupa değerlerinden nasıl söz edilebilir ve bu değerler nasıl sadece demokrasi ve insan hakları gibi seçilmiş unsurlarla tanımlanabilir? Günümüz Avrupa değerlerinin siyasal sonuçlar doğurmaya başlaması ve genel kabul görmesi aslında Soğuk Savaş yıllarında gerçekleşmiştir. O yıllarda Avrupa'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılması genel olarak olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilir. Oysa uzun vadede bakıldığında bu bölünmüşlük, bugün "Avrupa değerleri" olarak tanımlanan

⁶ Howard Williams, Moorhead Wright, Tony Evans (ed.), **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Deneme**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s. 149-178.

⁷ den Boer, op.cit., s. 63.

⁸ Peo Hansen, "In the Name of Europe," **Race and Class**, vol. 45, no 3 (2004), s. 57-58.

⁹ Anthony D. Smith, "National Identity and the Idea of European Unity," **International Affairs**, vol. 68, no 1, (January 1992), s. 70-74. Ulusal kültürlere benzeyen ortak bir Avrupa kültürünün yaratılması konusunda Anthony Smith özellikle karamsardır. Bu konuda bkz. Anthony Smith, "A Europe of Nations – or the Nation of Europe?" **Journal of Peace Research**, vol. 30, no 2, (May 1993), s. 129-135.

değerlerin benimsendiği yıllar olarak da yorumlanabilir. Avrupa'nın batısı bugün genel kabul gören değerler etrafından birleşirken, doğusu totaliter rejimlerin etkisi altında kalmıştı. Doğu-Batı ayrışması aslında Avrupa'nın geniş bir yelpazeye yayılan değerlerinin de ayrışmasını temsil ediyordu.

Buna göre, Soğuk Savaş döneminde kültürel ve siyasal Avrupa'nın sınırlarının çok net bir şekilde Demir Perde olduğu söylenebilir. Batı, doğuya teslim olmayarak aynı zamanda totaliterizm ve onunla bağdaştırılan anti-demokratik geçmişini ve mirasını da aslında reddetmiş oluyordu. Bu anlamda Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı sonuç, Avrupa'nın 21. yüzyıldaki geleceğini de belirlemiş oldu. Batı'nın Soğuk Savaş'ı kazanması ve Avrupa'nın bölünmüşlüğüne sona ermesiyle birlikte, kültürel mirasının batıda kabul gören değerleri benimsenmiş, diğerleriye reddedilmiştir. Bugün tartışılan konu ise, Avrupa'nın sınırlarının eski Demir Perde'nin doğusunda nereye kadar uzanacağıdır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sonu ile sınırların yeniden çizilmesi, Demir Perde'nin doğusunda kalan ülkelerin yarım yüzyıllık bir kültürel ve siyasal arayışın ardından Avrupa'ya geri dönüşü olarak yorumlanabilir.

2001 yılındaki Laeken zirvesinin sonuç bildirisinde, "Avrupa Birliği'nin tek sınırı demokrasi ve insan haklarıdır" denilmektedir.¹⁰ Ancak bu, Avrupa'nın kültürel ve siyasal anlamı üzerinde net bir uzlaşmaya varıldığı anlamına gelmez. Bunun iki temel nedeni vardır: Birincisi, Avrupa'yı tanımlayan değerlerin Soğuk Savaş sonrasında aynı zamanda küresel değerler haline gelerek Avrupa'ya özgü olmaktan çıkmasıdır. Bugün, demokrasi, insan hakları, özgürlükler, Hıristiyanlık gibi değerleri paylaşan Avrupa dışında ülkeler de vardır. O zaman Avrupa'yı Avrupa yapan ve Avrupalılığı tanımlayan temel unsurlar nelerdir? Hıristiyanlığın temel kimlik unsurlarından biri olarak ön plana çıkmasına rağmen Avrupa dışında da Hıristiyanların bulunması bu unsurun daha dar tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Avrupa'nın sınırlarını çizerken Hıristiyanlığı, *Avrasya halklarının Katolik ve Protestan unsurları* ile tanımlamak daha doğru olabilir. Örneğin bu anlamda Ortodoks ülkeler, Avrupa'ya dahil olup olmadığı tartışmalı gri bölgeleri oluşturmaktadır. Ancak Avrupa, Aydınlanma ile birlikte dinsel bir kavram olmaktan çıktığı için bu da net bir tanım olamaz.

Günümüzde, sadece kültürel bir kavram olmayan Avrupa'nın siyasal ve stratejik niteliği giderek artmaktadır. Bunun nedenlerinden biri de, Avrupa'ya özgü olduğu düşünülen kültürel değerleri paylaşan diğer Batılı ülkelerin (özellikle ABD) varlığıdır. Bu ülkelerden ayrı bir kimlik tanımlaması yapmak, siyasal ve stratejik unsurlarla mümkün olabilir. Yalnızca kültürel olarak tanımlanacak Avrupa, ABD'den farkını vurgulamak zorundadır. Bunu ise Avrupa kültürü ile yapamaz. Bu bağlamda, Batı uygarlığını temsil eden Avrupa ve ABD'nin kültürel temelleri ortak olduğu için, kültür ve stratejinin kesişim noktasında Avrupa'nın kendisini ABD'den ayırma çabası vardır. Avrupa'nın ABD'den bağımsız bir kimlikle kendisini tanımlamaya çalışması ise

¹⁰ Presidency Conclusions, European Council Meeting in Laeken, 14-15 December 2001, SN 300/1/01 REV 1, s. 20 <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/68827.pdf> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2006).

aslında stratejik ve siyasal bir girişimdir. Dolayısıyla Avrupa, kültürel ve ekonomik olduğu kadar siyasal bir girişimdir.

Avrupa'nın net kültürel değerlerle ifade edilememesinin ikinci nedeni, reddedilen kültürel ve siyasal mirasın, yani unutulmaya çalışılan, geçmişte bırakılan, istenmeyen ve Avrupa'yı bölmüş olan faşizm ve ırkçılık gibi akımların tamamen ortadan kalkmamış olmasıdır. Faşizmin bile Soğuk Savaş sonrasına sarkan kendine özgü bir Avrupa projesi ve vizyonu vardır.¹¹ Aşırı milliyetçilik, hümanistik değerlerle çelişen yabancı düşmanlığı ve İslam korkusu toplumun derinliklerinde hala yaşamaktadır. Tüm bunlar, kültürel ve siyasal değerler konusundaki uzlaşının, görünenden daha yüzeysel olduğu anlamına gelir. Üzerinde kolaylıkla uzlaşılabilen unsurlar ise geçmişten çok genellikle geleceğe ilişkin projeler ve hedeflerdir. Ancak bunlar üzerinde de zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır.

Avrupa kavramının net olarak tanımlanamaması ve bu konudaki belirsizlikler AB'nin politikalarına ve entegrasyonun doğasına da yansımaktadır. Özellikle genişleme konusunda ve çevre ülkelerle ilişkilerinde AB çok da net olmayan bazı politikalar izlemektedir.¹² Örneğin Türkiye ile müzakereler başladıktan sonra bile Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı konusunda tartışmaların sürmesi buna örnek olarak gösterilebilir. AB'nin belirsizlik politikası, genel olarak kıtadaki bütünleşme sürecinin tarihte eşi görülmemiş bir öğrenme süreci olmasının yanısıra aynı zamanda Avrupa'nın tanımından kaynaklanan bir durumdur. Yani ulus-devletlerin kendi rızaları ile egemenliklerinin bir kısmını AB gibi ortak bir örgütle paylaşmaları, geleceğe ilişkin belirsizlikleri artırmaktadır. Çünkü, ne Avrupa'nın geçmişinde ne de dünyanın başka bir bölgesinde buna benzer bir örnek bulunmamaktadır. Entegrasyonun ilerleyişi genel olarak deneme-yanılma ve bekle-gör yöntemi ile yürütülmektedir. Bu öğrenme sürecinin yanısıra Avrupa'nın ne ve nasıl bir kavram olduğu konusunda net bir algı olmasının olmaması bu belirsizliği artırmaktadır.

Bu bağlamda, Avrupa'nın objektif olarak tanımlanabilecek bir kavram olmayıp subjektif bir duygu olduğu söylenebilir. Yani Avrupa'nın kültürel olarak ne anlama geldiği, nerede başlayıp nerede bittiği, Türkiye, Ukrayna, Rusya veya Beyaz Rusya'nın Avrupalı olup olmadığı soruları, somut ve objektif açıklamalarla değil, Avrupalıların bu konudaki duyguları ile yanıtlanabilir. Bu duygulara asıl yön veren ise siyasal/stratejik koşullardır. Çünkü Türkiye dışındaki bu ülkelerin hepsi ve özellikle Ukrayna hem Hıristiyan ve hem de çok açık bir şekilde coğrafi Avrupa'nın içinde yer almasına rağmen nereye ait olduğu konusunda kimlik sorunları yaşamaktadır. Avrupa, sınırları amaca göre değişen bir coğrafyayı tanımlar. Ancak yine de bu sınırların nerelerden geçeceğini belirleyen şey Avrupalıların olaylar karşısındaki ve kendileri hakkındaki

¹¹ Roger Griffin, "Europe for the Europeans. Fascist Myths of the European New Order 1922-1992," **Humanities Research Centre Occasional Paper**, Oxford Brookes University, no 1, 1994.

¹² Thomas Christiansen, Fabio Petito ve Ben Tora, "Fuzzy Politics Around Fuzzy Borders: The European Union's 'Near Abroad,'" **Cooperation and Conflict**, Vol. 35, no 4 (December 2000): 389-415.

duygularıdır. Avrupa'nın sınırları her ne kadar net bir şekilde tanımlanamasa da Avrupalılar kimin Avrupalı olup olmadığı konusundaki duygularına göre hareket etmektedirler. Avrupa hakkındaki bu duyguları şekillendiren ana unsur stratejik kaygılar olduğu için Avrupa'nın *stratejik bir duygu ya da içgüdü* olduğu da söylenebilir.

Bu duygu ve içgüdüler, Avrupa'nın kültürel içeriği ve kimliği üzerinde de belirleyici roller oynamaktadır. Çünkü ortak kültür ve medeniyetin, paylaşılan siyasal çıkarlar olmaksızın ortak bir bilinç yaratması zordur. Kültür, politikaya etki edebilir ancak siyasallaşmadıkça belirleyici olamaz. Çünkü uluslararası politikaya yön veren temel unsur, kültürden ziyade politik olarak ifade edilebilen stratejik çıkarlar ve güç mücadelesidir. den Boer'e göre, Avrupa'nın kültürel niteliğinin siyasallaşmaya başlaması 16 ve 17. yüzyıllara kadar götürülebilir. Buna göre güç dengesi yaklaşımının ortaya çıkması ile birlikte dinsel yaklaşımın yerini güç mücadeleleri ile tanımlanan siyasi kaygılar almaya başlamıştır.¹³ Fransa'nın Kanuni ile ittifaka girmesi ve yine Fransa'da Kardinal Richelieu'nun dinsel kriterler yerine dış politikasında devlet çıkarları ve gücü ön plana çıkarması bu gelişmelere örnek olarak gösterilebilir. Avrupa içi çatışmalar da tarih boyunca farklı siyasal çıkarların ortak kültürden daha ağır bastığını göstermektedir.

Jestratejik/Siyasal Avrupa: Ulusal Çıkarların İşlevsel Bir Uzantısı

Avrupa'yı var eden temel etken, Avrupalıların ortak çıkarları doğrultusunda hareket edebilmeleridir. Zaten bu nedenle ünlü Fransız tarihçi Jean-Baptiste Duroselle, 1914 ve 1945 yılları arasında Avrupa diye bir şeyin olmadığından söz etmektedir.¹⁴ Avrupa'nın varlığı ve ortaya çıkışına ilişkin tartışmalar idealist ve realist yaklaşımlar olarak ikiye ayrılabilir. İdealist yorumlar, çatışma ve savaş yerine daha çok işbirliği ve barışı ön plana çıkararak ortak kültür, demokrasi ve insan haklarına saygı gibi konulara vurgu yapar. Avrupa'nın niteliğine ilişkin bu tür idealist yaklaşımlar uzun zamandır vardı, ancak uygulamaya sokulamamıştı. Ortak bir Avrupa idealinin hayata geçirilebilmesi için ulusal çıkarlara dayandırılmış realist gerekçelere ihtiyaç vardı. Bu açıdan yaklaşıldığında işbirliği ve entegrasyonun ardında yatan nedenler, rasyonel ekonomik çıkarlar, ortak kültür ve iyi niyet arzularından çok stratejik kaygılar ve ortak düşmanlardır. Bu bölümde bugünkü Avrupa'yı yaratan realist gerekçeler tartışılacak ve bu yolla Avrupa'nın stratejik bir tanımı yapılacaktır.

Aydınlanma ile başlayan Avrupalılık bilinci ve özellikle kültürel Avrupa anlayışı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar entellektüel düzeyde var olan bir anlayıştı. Avrupa'da toplumsal ve siyasal düzeyde var olan gerçeklik ise milliyetçilik ve farklı kimliklerin çatışmasıydı. Bu çerçevede Avrupa kavramı, ulusal çıkarlara hizmet eden ve sayısız yorumları olan stratejik bir kavramdı. Örneğin hem Napolyon ve hem de karşısındaki Metternich, Avrupa kavramını kullanarak ve Avrupalılığı temsil ettiğini savunarak kendi çıkarlarını korumaya çalışıyordu. Napolyon, Fransız modeline dayalı

¹³ den Boer, op. cit., s. 40-44.

¹⁴ Aktaran Michael Heffernan, **The Meaning of Europe. Geography and Geopolitics**, London: Arnold Publishers, 1998, s. 3.

bir Avrupa yaratmayı amaçlamıŐtı.¹⁵ Aynı Şekilde Naziler ve onları yenen ittifak da Avrupa çıkarları adına mücadele verdiğini iddia ediyordu.¹⁶ Avrupa aslında yalnızca herkesin farklı anlamlar yüklediği bir kavram değil, aynı zamanda herkesin kendi ulusal çıkarlarını arkasına gizlediği bir örtü görevi de görüyordu.¹⁷ Bu durumun günümüzde çok deđiŐtiđini söylemek güçtür. Bu yüzden Avrupa, tarih boyunca genel olarak siyasal/stratejik bir kavram olmuştur. Ortaya atılan farklı Avrupa projelerinin arkasında da ulusal kaygılar ve amaçlar yatmaktadır. Bunlardan biri olan Coudenhove Kalergi'nin Pan-Avrupa projesinin İngiltere'yi dıŐlarken Türkiye'yi Avrupa'da kabul etmesi anlamlıdır.¹⁸ Fransa'nın ve de Gaulle'ün Avrupa'yı Atlantik'ten Urallara kadar olan bölge ile sınırlamasının ardında, yalnızca ABD'den bağımsız bir Avrupa yaratma arzusu değil, aynı zamanda bu yolla Fransa'nın bağımsız hareket edebilmesini sağlama amacı yatar.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa halklarının ortak bazı çıkarları olabileceğini görerek örtüşen çıkarlarını politikaya dönüŐtürmesi, Avrupa ve Avrupalılığın yeniden tanımlanması sonucunu doğurdu. İki dünya savaşı ve daha öncesindeki deneyimlerden çıkarılan somut derslerle ülkeler artık dış politika hedeflerine savaş yoluyla ve tek başlarına ulaŐamayacaklarını gördüler. Örneğin Napolyon, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçiliği yaymayı baŐaramadı; onu savaş meydanlarında yenenler ise milliyetçilik temelinde kurulacak ulus-devlet sisteminin dođuŐunu engelleyemediler. Almanya, baŐlangıçtaki amacı olan sömürge imparatorluğunu kuramadığı gibi "hayat sahası"nı da oluŐturamadı, Fransa, Almanya'yı sınırlamayı baŐaramadı ve hiçbir ülke Avrupa'yı bir bütün olarak kontrol altına alamadı. Hatta kendi aralarındaki savaŐlar ellerindekileri de kaybetmelerine neden oldu. Ulusal hedeflere ulaŐmak için farklı ve özellikle iŐbirliđine dayalı yöntemler kullanılmalı, ortak kültür ve ideallere vurgu yapılmalıydı.

Ortak kültür ve idealler temelinde yaratılan yeni Avrupa, siyasal/stratejik niteliğinden kurtulamadı; zaten böyle bir amaç da yoktu. Çünkü AB'nin çıkış noktasında savaŐla elde edilemeyen amaçların baŐarılması, örneğin Alman-Fransız gerginliğinin çözümlenerek Avrupa'ya barış getirilmesi ve ekonomik refahın yeniden elde edilmesi gibi stratejik, siyasal ve ekonomik amaçlar vardı. Schuman Planı'nın arkasında yalnızca safiyane bir işbirliği hedefi değil, Almanya'yı kontrol ve denetim altında tutma arzusu vardı. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa kavramı, tarihsel deneyimler ve birikimler üzerine inşa edilmekte, ancak geçmişten kaynaklanan değerler seçici bir Şekilde ayıklanarak farklı bir vizyonla yeni bir Avrupa yaratılmaya

¹⁵ Stuart Woolf, "The Construction of a European World-View in the Revolutionary-Napoleonic Years," **Past and Present**, no 137, The Cultural and Political Construction of Europe (November 1992), özellikle s. 96-98.

¹⁶ Roger Griffin, "Europe for the Europeans," s. 23-26; Heffernan, **The Meaning of Europe**, s. 145-146 ve 165-166.

¹⁷ Ole Wæver, "Three Competing Europes: German, French, Russian," **International Affairs**, vol. 66, no 3 (July 1990), s. 477-493.

¹⁸ Peter Bugge, "The Nation Supreme. The Idea of Europe 1914-1945," **What is Europe? The History of the Idea of Europe**, London: Routledge, 1995, s. 96-101.

çalışılmaktadır. Bu çıkış noktası, 2000li yılların Avrupasının da temellerini atmıştır. Bu yolla, hem bir bütün olarak Avrupa ve dolayısıyla Avrupalı ülkelerin, uluslararası politikada kaybettikleri merkezi konumu yeniden elde etmesi amaçlanıyordu. Uygulanacak yeni politikaların en göze çarpan niteliği meşruiyet kavramına verdiği önemdi.

Uluslararası örgütlerin yaygınlaşması ve küreselleşmeyle birlikte dış politika uygulamalarında meşruiyet kavramı geçmişe göre daha önemli hale gelmiştir. Avrupa, meşrulaştırıcı kurum ve kavramlar oluşturma konusundaki yaratıcılığını tarih boyunca kanıtlamıştır. Ulus-devlet, demokrasi, insan ve azınlık hakları kavramları, yönetsel uygulamaları meşrulaştırma amacı taşıyan kavramlardan bazılarıdır. Günümüzde Avrupa kavramının kendisi de kurumsallaşmış bir yapı olarak izlenen politikaları meşrulaştırıcı bir işlev görmektedir. Avrupa, meşru yönetim ve barış konusunda şimdiye kadar yaratılmış kavramların toplamını ifade eden şemsiye bir kavrama dönüşmüştür. Bu kavram ve kurumlar, ağırlıklı olarak iç politika uygulamalarını meşrulaştırmak için ortaya atılmıştı. Uluslararası alanda ise, Avrupa, çıkar ve güç arayışı için meşru yöntemlerin toplamını ifade eden bir zemin oluşturmaktadır.¹⁹

Avrupa, somut coğrafi, tarihsel ve kültürel temelleri olan, ancak farklı dış politika hedefleri nedeniyle ülkelerin bu temelleri farklı yorumlaması sonucu kendisine farklı anlamlar yükleyebilen bir kurum ve uygulamalar bütünüdür. Her ne kadar Benedict Anderson, ulusları hayali cemaatler olarak nitelendirse de,²⁰ hem ulus-devletler ve hem de Avrupa siyasal amaçlarla anlamlandırılmış kurumlar bütünüdür. Bu kurumlar, siyasal amaçlara erişmek ve ulusal (veya grup) çıkarların korunması ve geliştirebilmesi için meşru zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'nın somut bir gerçeklik olmadığı, stratejik amaçlar için yorumlanan ve içi doldurulup sınırları çizilen değişken bir kavram olduğu söylenebilir. Nitekim Geremek ve Michalski Avrupa'nın bir gerçeklik değil, bir görev ve bir süreç olduğunu söylemektedirler.²¹ Buna göre aslında Avrupa kültürü, alınabilecek siyasal kararlara gerekçe oluşturabilmek için geleneğe vurgu yapılmasını ifade eder. Buradaki görev, Avrupa'da barış ve işbirliğinin devamını sağlamak ve bu amaçla alınacak kararlar ve tanımlanan sınırların tarihsel/kültürel gerekçelerle meşrulaştırmasıdır. Stratejik ve siyasal kaygıların kültürel gerekçelerle dile getirilmesi, hem dışlanan ülkelere subjektif olmasına rağmen rasyonel ve gerekçeli bir açıklama getirmekte, hem de Avrupalı ülkeler arasında ortaya çıkabilecek görüş ve yaklaşım farklılıklarını ortak kültürel payda altında gizleme işlevi görmektedir.

¹⁹ Heffernan, *op.cit.*, s. 3.

²⁰ Benedict Anderson, **Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, New York: Verso, 1991.

²¹ Kurt Biedenkopf, Bronislaw Geremek ve Krzysztof Michalski, "On the Intellectual, Spiritual and Cultural Dimension of Europe. Concluding Remarks," **The Spiritual and Cultural Dimension of Europe**, Reflection Group initiated by the President of the European Commission and Coordinated by the Institute for Human Sciences, Final Report, Brussels: 2004, <http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/michalski_281004_final_report_en.pdf> (Erişim tarihi: 12 Aralık 2006), s. 8.

Siyasal çıkarlar gerektirdiğinde ise kültürel unsurlar göz ardı edilebilmektedir. Kimliğinin en somut kültürel unsuru olan Hıristiyanlık mirası hakkında bir ifadenin AB anayasasına sokulmaması Avrupa'nın siyasi niteliği açısından anlamlıdır. Dinsel ve kültürel değerlere yapılacak vurgunun derecesini, ulusal veya ortak siyasi çıkarlar belirlemektedir. Hıristiyanlığa gönderme yapılmasından kaynaklanabilecek stratejik kaygılar, Avrupa'daki Müslüman nüfusun dışlanmışlığı sonucunda ortaya çıkabilecek tehditler²² ve olası dinsel çatışmaların Avrupa barışı projesine zarar vermesi²³ olarak özetlenebilir. Avrupa'da yaşayan milyonlarca Müslümanın kimlikli olarak dışlanması, Avrupa projesine zarar vererek entegrasyonu olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle medeniyetler çatışması tezlerinin gündemde olduğu bir dönemde bu tür sorunlar Avrupa içerisine taşınmak istenmeyecektir. Bunun yanı sıra, dinsel nitelikli çatışmalara hem modern dönemde hem de tarih boyunca yabancı olmayan Avrupa, bu tür çatışmaların verdiği zararlardan dersler çıkarmıştır. Nitekim, Avrupa'da entegrasyonun ortak güvenlik ve dış politika alanlarına genişletilmesinin nedenlerinden ve bu konuya ivme kazandıran unsurlardan biri de, Avrupa'nın yerleştirmeye çalıştığı değerlerle taban tabana zıt olan dinsel/etnik nitelikli Yugoslav iç savaşı karşısındaki çaresizlik ve güçsüzlük duygusudur.

Peter Bugge Avrupa'yı tanımlarken algılamalar ve projeler Avrupası olarak ikili bir ayrıma gitmektedir.²⁴ Algılamalar, Avrupa'nın nasıl tanımlandığı, görüldüğü ve yorumlandığı ile ilgilidir. Projeler ise Avrupa'da yapılması gereken düzenlemeler hakkındaki siyasi planları ifade eder. Avrupa'yı uluslararası politikada farklı bir kimliğe sahip bağımsız bir aktör olarak yaratma amacını güden bu planlar da esas olarak ulusal çıkarlar tarafından şekillendirilir. Bir proje olarak Avrupa'nın en önemli örneği AB'dir. Çünkü AB, soyut bir Avrupa fikrini somutlaştıran, onu siyasi sonuçlar doğuran uygulamalar haline getiren bir yapıdır. Bu nedenle AB'nin sınırları Avrupa'nın sınırları olarak algılanmaktadır.

Avrupa projesi, ülkelerin asimilasyon korkusu yaşamadan yürütebilecekleri bir entegrasyon projesidir. Çünkü üye ülkeler, Avrupa kavramı etrafında entegrasyonu ilerletirken ulus-devleti ortadan kaldırmaya çalışmamakta, aksine ulusal çıkarlarını geliştirmektedir.²⁵ Asimilasyon endişesi, aynı zamanda Avrupa projesiyle uyumsuzluğun ve bu projenin iyi anlaşılmamış olduğunun da bir işaretidir. Çünkü eğer

²² Silvio Ferrari, "The Secular and Sacred in Europe's Constitution," **The Spiritual and Cultural Dimension of Europe**, s. 20.

²³ Biedenkopf, Geremek ve Michalski, "On the Intellectual, Spiritual and Cultural Dimension of Europe," s. 11-12.

²⁴ Peter Bugge, op. cit.

²⁵ İngiltere'nin Avrupa Bakanı Douglas Alexander, Avrupa'yı siyasi bir proje olarak tanımladıktan sonra, bunun anlamının siyasi birlik yoluyla ortak bir devlet yaratmak olmadığını belirtmiş ve daha sonra Avrupa'nın devletlerin tek başlarına çözemeyecekleri sorunlar karşısında çözüm üretebilmelerini sağlayan ve onları güçlendirerek onlara hizmet ettiğini belirtmiştir. "The Case for Global Europe," 16 Eylül 2005 tarihinde Floransa'da yapılan konuşma. <<http://www.iue.it/PUB/Alexander16Sep2005.pdf>> (Erişim tarihi 25 Aralık 2006); ve "The Statement of the Minister for Europe, Douglas Alexander, on European Identity," 13 Ekim 2005, <<http://www.voltairenet.org/article129821.html>> (Erişim tarihi 25 Aralık 2006).

Avrupalı iseniz Avrupa tarafından asimile edilmek gibi bir korku da yersizdir. Eğer böyle bir korku yaygınrsa, o zaman da ortak bir kültür veya ortak bir siyasal amaç yok demektir. Projeye katılan ülkelerin çıkarları gerektirdiği ölçüde Avrupa coğrafyası genişletilirken, böyle bir gereklilik hissedilmediği anda sınırlar çizilmektedir. İşte bu nedenle Avrupa, tarih boyunca kesin sınırları çok belirgin olmayan, değişken ve dinamik bir kavram olmuştur.

Değişken Sınırlar, Değişken Coğrafya

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupalı liderlerin öncelikleri, Avrupa'nın sınırlarını tanımlamak değil, merkezdeki ülkelerin çıkarları arasında uyum sağlamak ve ortak hareket için zemin hazırlamak olmuştur. Buna göre o dönemin stratejik öncelikleri Avrupa içinde ortaya çıkabilecek yeni savaşlara engel olmak amacıyla ortak bir bilinç ve ortak çıkarlar yaratılmasıydı. Dönemin Avrupalılık tanımının merkezinde bu bilinç ve çıkarlar yatıyordu. Bugün ise Avrupa, AB'nin genişlemesiyle birlikte istemeyerek de olsa sınırlarını tanımlamak zorunda kalmaktadır. Avrupa'nın sınırları tarih boyunca koşullara göre değişen, sürekli genişleyip daralan bir coğrafyayı kapsamıştır. Bu değişkenliğin belirleyici unsuru ise, ulusal çıkarlar arasındaki pazarlıklarla şekillenen genel koşullar ve ortak çıkarlardır. Bu bağlamda Avrupa'nın coğrafi ve işlevsel sınırları arasında bir ayırım yapılabilir.²⁶ Tartışmalı olmasına rağmen coğrafi sınırlar büyük ölçüde sabitken, günümüzde algılandığı şekliyle asıl belirleyici olan işlevsel sınırlar değişkenlik gösterebilmektedir. Brzezinski 1998 yılında BBC ile yaptığı bir mülakatta Avrupa'yı gelişen, büyüyen ve zamana ayak uyduran organik bir yapı olarak tanımlamıştır.²⁷ Bu süreç içerisinde Avrupa'nın sınırları da yaşayan ve gelişen organizmalar gibi sürekli değişiklik geçirmektedir. Coğrafi keşiflerle genişleyen Avrupa, Birinci Dünya Savaşı ve sömürge imparatorluklarının dağılmasından sonra Soğuk Savaş dönemini de içine alan uzun bir dönemde daralmış, bugün ise yeniden bir genişleme sürecine girmiştir.

Avrupa'yı tanımlayan ve genel çerçevesini çizen stratejik çıkarlar, ulusal düzeyde tanımlanan ülkesel çıkarlardan daha değişken ve belirsiz bir niteliğe sahiptir. Bu belirsizliğin nedeni, ortak çıkarların, pek çok ülkenin pazarlıkları sonucunda ortaya çıkan ve her yeni durumla tekrar gözden geçirilip tanımlanan bir niteliğe sahip olmasıdır. Her yeni devletin katılımı ortak çıkarlar çerçevesinde değerlendirilirken, her yeni katılımı birlikte bu çıkarlar da yeniden gözden geçirilmektedir. Uluslararası görüşme ve pazarlıklarla tanımlanan ve sürekli değişen ortak çıkarlar, Avrupa'nın sınırlarını değişken ve olduğundan daha da belirsiz hale getirmektedir. Ulusal düzeydeki çıkarlar, her ne kadar iç politika pazarlıkları sonucunda ortaya çıksa da, göreceli bir süreklilik arz etmektedir. Avrupa'nın stratejik çıkarları ise, bir durum, sonuç veya yaklaşımdan daha çok dinamik bir süreç olarak nitelenebilir. Bu şekilde dinamik olarak

²⁶ Jan Zielonka, "How New Enlarged Borders will Reshape the European Union," *Journal of Common Market Studies*, vol. 39, no 3, (Spetember 2001), s. 511.

²⁷ "The New Europe," Interview with Zbigniew Brzezinski by David Edmonds, BBC World Service, <<http://www.bbc.co.uk/worldservice/theneweuropa/wk13.htm>> (Erişim tarihi 4 Aralık 2006).

tanımlanan stratejik çıkarlar, hem Avrupalılığı hem de onun sınırlarını belirleyecek olan temel kriterleri şekillendirir.

Bu bağlamda iki tür tartışmadan söz edilebilir. Birincisi, Avrupa'nın "ne" olduğu, ikincisi ise sınırlar, yani Avrupa'nın "nerede" olduğu ile ilgilidir. Avrupa'nın ne olduğu, daha çok kültürel unsurlarla ifade edilen siyasi içeriklerle ilgili olduğu halde, nerede olduğu, yani sınırlarının nerelerde çizileceğini belirleyecek olan temel kriter üye devletlerin çıkarlarıdır. Bu bağlamda, hem kültürel hem coğrafi sınır bölgelerini oluşturan Türkiye gibi ülkelerin gerçekten Avrupalı olup olmadıklarına, Avrupa için stratejik önemleri çerçevesinde karar verilebilir. Soğuk Savaş döneminde Avrupalılığı sorgulanmayan Türkiye'nin, sonrasında bu konunun sorgulanır hale gelmesi, Avrupa için önemi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu önemin azalmadığına inananlardan olan Jorge Semprun'a göre, "Türkiye'nin katılımının, büyük güç rolüne soyunmaya kararlı bir Avrupa açısından ideal bir meydan okuma olacağı muhakkaktır."²⁸

Günümüz Avrupası, genel olarak AB kurucu ülkelerinin stratejik kaygılarıyla tanımlanan siyasal bir kavramdır. Bu ülkeler Avrupalılığı tartışılmayan ve aynı zamanda Avrupalılığın kriterlerini belirleyen ülkelerdir. Avrupa'nın neden siyasal ve stratejik bir kavram olduğunu anlamak için AB'nin yanısıra NATO, Avrupa Konseyi ve AGİT üyeliklerine bakmak gerekir. Yine Avrupa kurumları olarak değerlendirilen Avrupa Konseyi ve AGİT üyelikleri, AB'nin çok ötesine geçen bir coğrafya ve kültür alanını içinde barındırmaktadır. 46 üyesi ile Avrupa Konseyi Türkiye'nin de ötesinde Kafkaslara uzanmakta, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da içine almaktadır. 56 üyesiyle AGİT Orta Asya Cumhuriyetleri'nin yanısıra Kanada ve ABD'yi de kapsamaktadır. Oysa AB üyeliği konusundaki tartışmalar, daha küçük bir coğrafya temelinde yürütülmektedir. Bu nedenle Avrupa kavramının anlamına ilişkin kararların alındığı ana merkez, daha dar kapsamlı bir üyeliği öngören ve çekirdek üyeleri içeren AB olmaktadır.

Avrupa'nın anlamı ve sınırları, örgütlerin amaçlarına ve Avrupa'nın çekirdeğini oluşturduğu varsayılan ülkelerin ortak stratejik çıkarlarına göre değişkenlik göstermektedir. Soğuk Savaş döneminde Avrupalılığı tartışılmayan Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası dönemde stratejik çıkarların tam olarak netleşmemesi nedeniyle tartışma konusu olması bu konuda çarpıcı bir örnektir. Martin Walker'a göre, farklı çıkarlar söz konusu olduğunda Avrupa için farklı sınırlar ve farklı haritalar çizilebilmektedir: güvenlik haritası (NATO), ekonomik harita (AB), kültürel harita (Avrupa Konseyi), dinsel harita, coğrafi harita ve siyasal harita gibi.²⁹ Avrupa'nın sınırları ve içerdiği ülkeler, her haritada ve konuda farklılık göstermektedir. Avrupa, bazen Türkiye sınırını çizen Meriç Irmağında sona ermekte, bazen Kafkaslara kadar uzanabilmekte ve hatta Amerika'yı bile içine alabilmektedir. Bu konudaki en önemli etkenlerden biri, ortak düşmanın tanımlanış biçimidir. Önceleri Osmanlı'nın sınırlarında biten Avrupa, Soğuk Savaş döneminde Demir Perde ile sınırlanmıştı. Demir Perde'nin doğusu Avrupa

²⁸ Jorge Semprun ve Dominique de Villepin, **Avrupa İnsanı**, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005, s.106.

²⁹ Martin Walker, "Variable Geography: America's Mental Map of a Greater Europe," **International Affairs** cilt 76, no 3 (July 2000): 459-474.

sayılmamak bir yana ayrı bir dünya olarak değerlendiriliyordu. Batı Avrupa ülkeleri Birinci Dünya ülkeleri grubuna aitken, Doğu Avrupa ise İkinci Dünya'ya aitti. Soğuk Savaş sonrasında ise bu ayrı dünyalar birleşerek Avrupa coğrafyasını genişlettiler.

Çek Cumhuriyeti eski cumhurbaşkanlarından ve Doğu Bloku'nun çöküşüne tanıklık eden siyasal liderlerden Vaclav Havel, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın sınırlarının Demir Perde'nin ötesine geçirilmesi gerektiğini 1991 yılında şu şekilde ifade etmişti:

Doğu ve Orta Avrupa'nın Avrupa demokrasileri ailesi ile bütünleşmesi çabaları Batı'nın kendi çıkarıdır. Çünkü aksi takdirde Batı Avrupa'yı en az Varşova Paketi tankları tarafından yaratılan eski ayrılıklar kadar tehdit edecek bir kaos, ümitsizlik ve istikrarsızlık bölgesi yaratılması riski vardır.³⁰

Havel'in bu açıklaması Avrupa'nın sınırlarının siyasal ve stratejik gerekçelerle tanımlandığını açıkça göstermektedir.

Avrupa'nın stratejik/siyasal niteliğine ilişkin belki de en somut örnek AB'nin genişleme politikasıdır. Özellikle Yunanistan ile başlayan ve İspanya ve Portekiz'le devam eden genişleme dalgası, entegrasyona yeni boyutlar eklemiştir. Demokrasiye yeni geçmiş olmalarına ve ekonomik geriliklerine rağmen, bu üç ülkenin üyeliğe kabul gerekçeleri demokratikleşme çabalarına destek verilmesidir. Özellikle Yunanistan örneğinde amaç, hem Cunta rejiminden sonra Yunan demokrasisini desteklemek, hem de Yunanistan'da olası bir iktidar değişikliği ile PASOK'un iktidara gelmesi durumunda Doğu Bloku'na kaymasını engellemek olmuştur. Yani her ne kadar kültürel nedenlerle açıklansa da Yunanistan'ın Avrupalılığının tescili stratejik gerekçelerle yapılmıştır. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in üyelikleri, bu ülkelerin kültürel ve coğrafi olarak Avrupa'nın zaten birer parçası olması gibi başka gerekçelerle de açıklanabilir. Ancak yine de bu ülkelerin AB üyeliklerinde kültürel ve coğrafi argümanlar yerine stratejik değerlendirmeler sonuç doğurmuştur.

AB'nin genişlemesi ilerledikçe ve Avrupa'nın tartışmalı sınırlarına yaklaşıldıkça asıl belirleyici unsurun stratejik kaygılar olduğu daha net bir şekilde görülebilir. Üyelik kriterlerini tam olarak yerine getirmeyen 10 ülkenin 2004 Mayıs'ında üye olarak kabulü bu izlenimini vermektedir. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin AB üyesi yapılmasındaki nedenler, Havel'in dikkat çektiği risklerin yanısıra, hem Rusya'nın etki alanının daraltılmak istenmesi ve hem de Almanya'nın tarihsel bağlantıları nedeniyle bu ülkeleri üye olarak istemesidir.

1990lı yılların başında, Almanya'nın Doğu Avrupa ile olan tarihsel bağları nedeniyle AB'ye alternatif dış politika hedeflerine yönelerek, oluşturulan barış ortamına zarar verme ihtimali tartışma konusuydu.³¹ Almanya tarihsel ve jeopolitik nedenlerle bu

³⁰ Aktaran Krishan Kumar, "The 1989 Revolutions and the Idea of Europe," *Political Studies*, vol. XL, 1992, s. 439.

³¹ Waever, *op.cit.*, s. 487-490.

lkelerle yakın iliŐki içinde olmak ve bu ülkelerin de AB'ye katılmasını istiyordu.³² Doğu Avrupa lkelerinin AB'ye alınarak "AvrupalılaŐtırılması," Almanya'yı AB içerisinde tutmanın ve dolayısıyla yaratılan istikrarın korunmasının bir yolu olarak değerlendirildi. Bir başka deyişle, İkinici Dünya Savaşı'ndan sonra yaratılan Avrupa, ancak doğuya geniŐleyerek istikrarlı bir Şekilde varlığını sürdürebilirdi. Bu son derece önemli genişleme giriŐimini, Yunanistan'ın veto tehdidi ile karŐılaŐınca, Kıbrıs'ın da Avrupa'da olduğuna karar verilmek zorunda kalınmıŐtır.

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın sınırlarının yeniden tanımlanma süreci de bu açıdan anlamlıdır. John Maersheimer, yazıldığı yıllarda çokça tartışılan ve Soğuk Savaş sonrasında güvenlik açısından daha tehlikeli gelişmelere gebe olduğunu anlattığı makalesinde, özellikle Demir Perde'nin kalkmasıyla Doğu'dan kaynaklanabilecek tehditlere deĐinmiŐti.³³ Buna göre, özellikle Doğu Avrupa'daki potansiyel etnik çatışmalar ve olası sınır uzlaŐmazlıkları Avrupa'yı istikrarsızlığa sürükleyebilirdi. Örneğin Polonya'da yaşayan Almanlar veya Romanya'daki Macar azınlık potansiyel çatışma alanlarıydı. Üstelik ABD'nin bölgeden çekilmesiyle Avrupa'da çok kutuplu bir g yapısına geçilecek, bu da Avrupalı devletler arasında son 45 yıldır arka plana itilmıŐ olan g mücadelelerini tekrar canlandıracaktı.

Bugün geriye dönüp baktığımızda Maersheimer'in tahminlerinin doğrulanmadığını görüyoruz. Ancak bunun nedeni, Maersheimer'in tahminlerini yanlıŐ gözlem, değerlendirme veya varsayımlara dayandırması değil, izleyen yıllardaki geliŐmelerdir. Zira baŐkaları da potansiyel tehlikeler nedeniyle ortak bir kimlik yaratılmadığı takdirde aynı karamsar olasılıklara dikkat çekmiŐti.³⁴ Nitekim Maersheimer'in dikkat çektiği ve doğudan kaynaklanabilecek istikrarsızlık riski ve çatışma potansiyeli, Avrupa'nın sınırlarının bu ülkeleri de içine alacak Şekilde Demir Perde ötesine geçirilmesiyle ortadan kaldırılabilmıŐ, Batı'da sağlanan istikrarlı barış ortamı doğuya geniŐletilmıŐtir. Bu yolla entegrasyona dahil edilen Doğu Avrupa lkeleri, aralarındaki etnik sorunları AB bünyesinde yine geri plana itebilmiŐtir. Doğu Avrupa'nın Batı'ya tehdit oluŐturabilecek bir istikrarsızlık potansiyeli taŐımadıĐı bir ortamda bu ülkelerin neredeyse tamamının 2004'te olduğu gibi tek bir hamlede AB bünyesine katılması söz konusu olmayacak, belki de süreç uzun bir döneme yayılacaktı. Bugün bile bu ülkelerin AB yeliğine hazır olmadan alındıkları tartışılmaktadır. Benzer Şekilde, eski Yugoslav cumhuriyetlerinin AB'ye alınmak istenmesinin temelinde özellikle İtalya ve diğer bölge lkelerinin Adriyatik denizinin karşı tarafından kaynaklanabilecek istikrarsızlığa karşı güvenliği sağlama arzusu vardır.

³² Roland Freudenstein, "Poland, Germany, and the EU," **International Affairs**, vol. 74, no 1, (1998), s. 45-46.

³³ John Maersheimer, "Why We Will Soon Miss the Cold War," **The Atlantic Monthly**, volume 266, no 2 (August 1990): s. 35-50.

³⁴ Marcin Krol, "A Europe of Nations or a Universalistic Europe?" **International Affairs**, vol. 66, no 2, (April 1990), s.285-290.

Kültürel ve siyasal olarak Avrupa'nın doğusu ile batısının birbirinden oldukça farklı olduğu ileri sürülebilir.³⁵ Tüm farklılıklara rağmen bu ülkelerin AB/Avrupa çatısı altında bütünleşebilmeleri, Avrupa'nın sınırlarının Soğuk Savaş sonrasında da yine stratejik kaygılarla şekillendiğini göstermektedir. Fransız Başbakanı Dominique de Villepin, "içine kapanmanın, kayıtsızlığın, halklar ile dinler arasındaki anlayışsızlığın en önemli tehdidi oluşturduğu bir dünyada, Avrupa modeline yaklaşmak adına çaba gösteren bir ülkeye kapımızı kapamak akılsızlık olurdu"³⁶ derken, Türkiye'nin Avrupa'ya dahil edilmesi ile ilgili temel kriterin yine ortak kültürden çok Avrupalıların çıkarları olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin üyeliği de ancak Avrupalıları ikna edebilecek güçlü stratejik gerekçeler bulunduktan sonra mümkün olabilir. Bugün için Türkiye'nin üyeliğinin dikkate alınmasının ve müzakerelere başlanmış olmasının temel nedeni yine stratejik bir gerekçe ile, yani Türkiye'nin Avrupa için son derece önemli enerji hatlarının üzerinde bulunmasıyla açıklanabilir. Ancak üyelik için, daha somut ve Avrupa için hayati stratejik gerekçelere ihtiyaç vardır. Şimdilik yapılan, Türkiye'yi kaybetmeden ve üye yapmadan Avrupa yapılanmasına dahil etmektir. Avrupalılar açısından, bunun mümkün olmadığı görüldükten sonra Türkiye'nin tam üyeliği gerçek bir tercih olabilir.

"Hayat Sahası" Olarak Avrupa ve "Yumuşak Jeopolitik"

Pan-Avrupa Hareketi'nin 1929'daki kurucusu olan Kalergi, Almanya'nın doğu Avrupa'yı kolonileştirmeye yönelik *Lebensraum* (hayat sahası) politikasına karşılık olarak tüm Avrupalıların eşit statüde olacağı ve Avrupa'nın tümünü kapsayan kıtasal bir *Lebensraum* önermişti.³⁷ Bugünkü Avrupa'nın temelinde de Almanya'nın Avrupa yapılarına bağlanarak bu tür politikalardan uzak tutulması çabaları yatmaktadır. Buna göre Avrupa, onu temsil eden yapılar ve örgütlerde yer alan ülkelerin hayat sahasını oluşturan coğrafyadır. Bu hayat sahasının sınırlarını belirleyecek olan da yine üye ülkelerin ulusal çıkarlarıdır. Avrupa için yaşamsal önem taşıyan konularda etkili olabilen ülkeler bu çerçevede Avrupa coğrafyasına dahil edilebilir.

Bir dış politika aracı olarak Avrupa kavramı, küresel ve kıtasal işlevler açısından değerlendirilebilir. Kavramın küresel işlevi, dünya savaşlarıyla merkezi konumunu ABD ve Sovyetlere kaptıran Avrupa'nın yeniden yükselişe geçerek küresel bir güç haline dönüşmesi ile ilgilidir. Kıtasal barış ve istikrarın sağlanmasının yanısıra özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılması bu konuda yeni fırsatlar yaratmış, bu fırsatların yarattığı güç boşlukları da genişleme politikası ile doldurulmuştur. Yaratılan ekonomik güç ve bunun siyasal alanlarda kullanımı, Avrupalılara diğer küresel güçler

³⁵ Hans Kohn, "Western and Eastern Nationalisms," John Hutchinson and Anthony D. Smith (ed.), **Nationalism**, Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 162-165; Ellen Comisso and Brad Gutierrez, **Eastern Europe or Central Europe? Exploring a Distinct Regional Identity**, University of California International and Area Studies Edited Volume 3, The Politics of Knowledge: Area Studies and Disciplines, Article 7, 2002, <<http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/editedvolumes/3/7>>

³⁶ Semprun ve Villepin, **op.cit.**, s. 88.

³⁷ R. N. Coudenhove-Kalergi, "Europe To-Morrow," **International Affairs**, vol. 18, no 5 (September-October 1939), s. 630.

karşısında belki biraz da ironik olarak, tek başlarına yapabileceklerinden çok daha bağımsız hareket edebilme olanağı sunmaktadır. Bir başka deyişle, küresel pazarlıkların yürüttüğü platformlarda daha bağımsız hareket edebilmek için Avrupalı ülkeler, kendi aralarında Avrupa adı altında ortak karar mekanizmalarına dayalı karşılıklı bir bağımlılık yaratmışlardır. Bu yolla oluşturulan blok, ağırlığı sayesinde uluslararası politikada etkin roller oynayabilmektedir.

Ulusal çıkarların uzantısı ve bir işlevi olarak Avrupa, kıtanın dışarıyla olan ilişkilerinde stratejik bir öneme sahiptir. Klasik jeopolitik teorilere göre devletler güç elde etmek, güvenliklerini sağlamak, doğal kaynakları ve ülkeleri kontrol edebilmek ve ulusal çıkarlarını geliştirmek için savaşa ve şiddete başvururlar. Benzer amaçlara ulaşabilmek için bu yöntemlerin uygulanabilirliği BM sistemi kurulduktan sonra azalmıştır. Artık daha meşru yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Maria Gritsch'e göre jeopolitik hegemonyanın askeri olmayan yöntemlerle elde edilmesi yumuşak jeopolitik olarak adlandırılabilir. Gritsch bu kavramı, devletler arasındaki siyasal ve ekonomik taktikler kullanarak yürütülen rekabetçi ve zorlayıcı ilişkiler olarak tanımlıyor.³⁸ Buna göre güçlü devletler, yaratılan meşruiyet kaynaklarına dayanarak diğer ülkelerin siyasal ve ekonomik gündemlerini belirlemekte, bu ülkelere belirli kurumsal yapılar empoze etmekte ve onları belirli davranışlara zorlayarak kendi çıkarlarını korumakta ve geliştirmektedir.³⁹

Avrupa kavramının kıtasal hedefleri, hem üyeler hem de üye olmak isteyenler açısından iki yönlü değerlendirilebilir. Üyeler, içeriye yönelik olarak bir yandan ortak çıkarlar temelinde Avrupa içi istikrar ve barışın devamı için işbirliği yaparken, diğer taraftan kendi dış politika hedeflerine ulaşabilmek amacıyla Avrupa kavramını kullanmaktadır. Ortak ve bireysel ulusal çıkarlar arasındaki denge, AB bünyesinde üye sayısının artması anlamına gelen genişleme ile entegrasyonun ilerlemesini ifade eden derinleşme politikaları arasındaki etkileşimle sağlanmaktadır. Derinleşme ve genişleme politikalarının eş zamanlı olarak yürütülmesi oldukça güçtür. Bunun nedeni yeni üyelerin getirdikleri sorunlarla birlikte entegrasyonun ilerlemesini yavaşlatmalarıdır. Bu nedenle AB, bu politikalardan birine yönelirken diğerine ara vermektedir. Yani genişleme sonucu yeni alınan üyelerin AB yapılarına uyumlu hale getirilmesi için derinleşmeye yönelmektedir. Bu bağlamda derinleşme politikası, eski ve yeni üyelerin stratejik çıkarlarının uyumlaştırılması olarak ifade edilebilir. Ancak yeni alınan ülkeler tam olarak Avrupalılaştırıldıktan sonra tekrar genişleme düşünülebilir. Bu yolla tanımlanan ortak çıkarların oluşturduğu genel çerçeve içerisinde de dışarıyla ilişkiler yürütülmektedir.

Bir dış politika aracı olarak Avrupa, hem diğer üyelere karşı yatıştırıcı bir işlev görmektedir, hem de dışarıdaki ülkelere karşı güç elde etmek ve çevre ülkeler üzerinde etkinlik kurabilmek amacıyla fırsatlar yaratmaktadır. Bir başka deyişle Avrupa, dış politikalara meşruiyet kazandıran bir araçtır. Bu bağlamda çarpıcı örneklerden biri de

³⁸ Maria Gritsch, "The Nation-State and Economic Globalization: Soft Geopolitics and Increased State Autonomy?" **Review of International Political Economy**, vol.12, no.1 (February 2005), s.2.

³⁹ **Ibid.**, s.9.

Kıbrıs'ın AB üyeliğidir. Kıbrıs örneği, Avrupa'nın meşrulaştırıcı bir dış politika aracı olması bakımından anlamlıdır. Yunanistan'ın Kıbrıs'la birleşmesi, Enosis olarak adlandırılan milliyetçi bir politikadır ve uluslararası alanda tepki ile karşılanmaktadır. Oysa aynı uygulama, entegrasyon amacı taşıyan bir örgüt içerisinde ve Avrupa adına yapılabilmektedir. Benzer şekilde Fransa'nın Almanya'yı kontrol etme çabası entegrasyonla başarılıken, Almanya'nın Doğu Avrupa üzerinde etkinlik arzusu da son genişleme dalgasıyla gerçekleştirilmiştir. İtalya'nın Akdeniz'deki etkinlik çabaları yine Avrupa adına geliştirilen Barselona süreci ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership - EMP) çerçevesinde değerlendirilebilir. Tüm bu örneklerde dikkat çeken nokta, Avrupa'nın ulusal çıkarların ortaklaşa tanımlandığı bir zemin oluşturmasıdır. Bir başka deyişle, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tek taraflı ve bağımsız bir şekilde oluşturulan dış politika yerine ortaklaşa şekillendirilen ulusal çıkarlar Avrupa'yı tanımlamaktadır.

Doğu Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi aday ülkeler ise, güvenlikten ekonomik çıkarlara kadar farklı beklentilerle Avrupa'ya dahil olmak isterken, kendilerinden istenenleri yok denecek kadar zayıf bir pazarlık gücüyle yerine getirmektedir. Avrupa, kriterlerini koymakta ve uygulanmasını denetlemektedir. Bu bağlamda, Avrupa kavramı, bir yandan dış politika uygulamalarında meşruiyetin kaynağı olarak ileri sürülürken, diğer yandan dışarıda kalan ülkeler üzerinde bir etki aracı olarak kullanılmaktadır. AB'ye katılımı (Avrupa'ya dahil olmayı) bir hedef olarak adayların önünde koyan üye devletler bu amacı bir güç unsuru olarak kullanmakta ve bu yolla kendi çıkarlarını geliştirebilmektedir. Üyelik perspektifi çerçevesinde aday ülkelere istenenler yaptırılabilir, bu ülkelerin işlerine müdahale edilebilmektedir. Normal şartlar altında egemenlik haklarının ihlali sayılacak bu durum, yaratılan meşru kurumlar sayesinde normal karşılanmaktadır. Ole Wæver, bu olguyu “yumuşak disiplin gücü” olarak tanımlıyor.⁴⁰ Buna göre şiddet veya zora başvurmadan güç kullanma yolları yaratılmış olmaktadır. Özellikle AB'nin yumuşak disiplin gücü Doğu Avrupa ülkelerinde ve Türkiye üzerinde etkinliğini göstermiştir. Bu yolla aday ülkeler, üye ülkelerin çıkarları ve talepleri doğrultusunda iç ve dış politikalarına yön vermekte; tüm bunları Avrupa'ya dahil olabilmek için yapmaktadırlar. Bunu kendi ulusal çıkarları ile uyumlaştırabildikleri ölçüde de ilişkiler gelişmektedir. Bu nedenle Avrupa'nın, ulusal kimliklerin ve devletlerin yerine geçmekte olduğu izlenimi yanlıştır.

Coğrafi sınırlara yaklaşımla birlikte, üyelik sözü vermeksizin aynı etkinliği devam ettirebilmek amacıyla AB 2003 yılında Komşuluk Politikası'nı⁴¹ ilan etmiştir. Buna göre AB'nin yapacağı ekonomik yardımlar, siyasi ve ekonomik reform koşuluna bağlanmıştır. Aslında Avrupa'nın belirsiz sınırları, bölgesel etki politikaları bağlamında üye ülkelere yeni olanaklar sunmaktadır. Kesin olarak dışlanmamış tüm ülkeler,

⁴⁰ Ole Wæver, “Identity, Integration, and Security. Solving the Sovereignty Puzzle in EU Studies,” *Journal of International Affairs*, vol. 48, no 2, (Winter 1995), s. 402.

⁴¹ **Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours**, COM(2003) 104, Brüksel, Commission of the European Communities, 11 Mart 2003, <http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com_03_104_en.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2004).

yapılara dahil olmak ümidi taşıdıkları için Avrupa'nın etkisine açıktır. Bu bağlamda Çek Cumhuriyeti ve Slovakyanın kadife devrimle kansız bir biçimde ayrılması, Sırbistan'ın Karadağ'ın yine kansız bir biçimde ayrılmasına izin vermesi, bu ülkelerin Avrupa'ya dahil olma ümidi açısından anlamlıdır. Her iki ülke de hayati ulusal çıkar olarak değerlendirilebilecek konularda pasif bir tutum sergileyerek aksi takdirde izin vermeyecekleri ayrılıkları onaylamışlardır. Bu politikalar Yugoslavya üzerinde de etkin olarak uygulanabilseydi iç savaşın önlenebileceği konusunda spekülasyonlar da yapılabilir. Ancak o dönem, tüm dünya için olduğu gibi Avrupa için de bir geçiş ve Soğuk Savaş'tan çıkış koşullarına ve yeni duruma adaptasyon dönemi idi.

Sonuç olarak, hem bir dış politika aracı hem de dış politikaları şekillendiren bir unsur olarak Avrupa, bir yandan ulusal politikaları yüzeysel bencillikten uzaklaştırıp ortak çıkarlar temelinde bir güvenlik toplumu yaratarak barış ortamını desteklerken, diğer taraftan ulusal çıkarların korunup geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu yapılırken de meşrulaştırıcı kurum ve kurallar yaratılmakta ve tüm bunlar Avrupa'ya yeni anlamlar yüklemektedir. Yüklenen bu anlamlar çerçevesinde de Avrupa'nın zamana göre değişen coğrafi sınırları şekillenmektedir.

Sonuç

Avrupa'nın anlamı tarih boyunca aynı kalmamış ve değişmiştir. Önceleri dinsel olarak tanımlanan Avrupa, Aydınlanma ile birlikte yine kültürel ancak daha laik bir nitelik kazanırken, günümüzde tüm bu birikimler üzerine inşa edilen siyasal ve stratejik bir kavrama dönüşmüştür. Günümüz Avrupası tüm bu kavramlar çerçevesinde yine de değişken bir kavramdır. Bu makale, bu değişkenliği açıklayabilmek amacıyla stratejik/siyasal çıkarlar kavramı üzerinde odaklanmıştır. Buna göre, bir taraftan Avrupa'nın hem içeriğini hem de sınırlarını tanımlayan siyasal ve stratejik çıkarlar sürekli değişim geçirirken, diğer taraftan yine bu konularda belirleyici olan ortak çıkarların çok taraflı pazarlık ve görüşmeler yoluyla ortaya çıkmasıdır. Avrupa'nın nerede olduğunu belirleyen temel unsur, onun ne olduğu yani içeriğidir. Bugün bu içerik ortak çıkarların korunması ve geliştirilmesi çerçevesinde belirlenmektedir. Avrupa'nın içeriğini tanımlarken ve sınırlarını çizirken temel alınan en önemli çıkış noktası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında işbirliği ile elde edilen ekonomik kazanımların, oluşturulan siyasal istikrar ve barış ortamının korunarak geliştirilmesidir. Avrupa'nın sınırlarını çizirken bu unsurlara katkı yapması beklenen ülkeler Avrupa'ya dahil edilebilmektedir.

Genel olarak Avrupa, *seçilmiş* kültürel unsurlar üzerine inşa edilmeye çalışılan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmak istenen düzenin ismidir. Bir başka deyişle Avrupa, tarihsel deneyimlerden çıkarılan dış politika derslerinin bir toplamıdır. Bu dersler, kıta içi güç mücadeleleri ve sömürgecilikle uluslararası politikada etkin olunamayacağını göstermiştir. Bu nedenle de ortak çıkarlar temelinde kullanılan ve kültürel bir söyleme dayandırılmış stratejik ve siyasal bir araç olarak yeni bir Avrupa kavramı yaratılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa ne bir coğrafya ne de bir kültürdür. Amacı uluslararası politikada önemli ve etkin bir konuma gelmek olan ve meşru temellere dayandırılmış bir dış politika aracıdır.

Bu makale, günümüzde Avrupa'nın anlam ve sınırlarını belirleyen temel unsur olarak AB'yi ölçüt almıştır. Çünkü Avrupa'nın geçmişi ve geleceği ile tüm konularda ortaya atılan fikirler ve idealler AB tarafından somutlaştırılıp kurumsallaştırılmıştır. Eğer Avrupa, artık yalnızca bir coğrafya ya da soyut bir fikir olarak algılanmıyor ve ciddi bir güç yapılanmasını ifade ediyorsa bunu AB'ye borçludur. Dışarıdan bakıldığında da Avrupalılığın en somut ölçütü AB üyeliği olarak algılanmaktadır.

Avrupa, günümüzde ve aslında uzunca bir süredir stratejik ve siyasal bir kavram olup, aynı zamanda ulusal dış politikaları şekillendirdiği ölçüde onlara hizmet eden bir araçtır. Avrupa'nın özündeki siyasal niteliği arka plana iterek kültürel bir kavram olduğu izlenimini veren, stratejik çıkarların kültürel olarak ifade edilmesidir. Ülkeler, kendi stratejik çıkarları gerektirdiği şekilde Avrupa'nın sınırlarını tanımlarken, reelpolitik tarafından yönlendirilen amaç ve kaygıları örtmek amacıyla kültürel söylemler kullanmaktadır. Bu nedenle, Avrupa'nın ortak stratejik çıkarların bir toplamı olduğu gözden kaçabilmektedir.

Ancak Avrupa'nın siyasal ve stratejik niteliğinin vurgulanması, onun kültürel ve coğrafi anlamlarının önemsizleşmesi demek değildir. Avrupa, tüm bu unsurların en iyi örtüştürülebildiği alanları kapsayan siyasal bir projedir. Bu bağlamda Avrupa, tarihsel birikimlerin, geleceğe yönelik planların uygulanması amacıyla kullanılmasını sağlamak üzere yaratılmış bir araç-kavram olarak da tanımlanabilir.